

HISTÒRIA
HISTORY

Felip Gallart Fernández
CECS i Centre de Recerques
del Pla d'Urgell Mascançà

Vicent Lladonosa Giró
CECS i Centre de Recerques
del Pla d'Urgell Mascançà

Lleida 1858, la ciutat de la por

Lleida 1858,
the city of fear

pàg. 16-27

RESUM

L'any 1858 Lleida va viure terroritzada. Es van produir tres crims, amb el resultat de quatre morts: l'Isidre Grau i la seva criada Gertrudis Ariet, un carrabiner i la Teresa Gigó. Set persones van ser executades per aquells fets. I tot va passar en plena llum del dia i en cases centríques i habitades. La crònica dels fets, la captura dels assassins, el judici i la seva execució van omplir els diaris d'arreu de Catalunya i de tot l'estat i van esdevenir veritables espectacles que van congregar una immensa generació, com mai no s'havia vist a Lleida. L'any 1858 Lleida va ser la ciutat de la por.

PARAULES CLAU

Lleida, crònica negra, bandolerisme, crims.

ABSTRACT

In 1858 Lleida lived in terror. Three crimes took place, resulting in four deaths: Isidre Grau and his maid Gertrudis Ariet, a carbineer and Teresa Gigó. Seven people were executed for those acts. And it all happened in broad daylight and in central, inhabited homes. The chronicle of the events, the capture of the murderers, the trial and their execution filled the newspapers all over Catalonia and the whole state and became real shows that brought together an immense generation, as had never been seen in Lleida. In 1858 Lleida was the city of fear.

KEYWORDS

Lleida, black chronicle, banditry, crimes.

UN MISTERIÓS EPITAFI

Abans del lamentable enderroc de l'any 2006, l'antic departament de Sant Anastasi del cementiri de Lleida conservava un nínxol amb una làpida amb aquest epitafi:

*Tú que mirando estás
esta marmórea losa
te preguntará quién reposa
en esta mansión sombría;
pregunta en Lérida,
que en su horror más impía
te dirá que somos dos
a quienes del oro en pos
dieron con hacha alevosa
la muerte más horrorosa.
Ruega al eterno por nos.*

El bon amic Francesc Altisent, que té una memòria prodigiosa, ens el va recitar. Aquell epitafi amagava una de les històries més esgarrioses de tota la crònica negra lleidatana del segle XIX: el crim de l'Isidre Grau i de la Gertrudis Ariet. Era l'any 1858. I encara hi va haver dos crims més esdevinguts entre el març i l'abril d'aquell dissortat 1858, poc més d'un any després que pels volts de la catedral fos assassinat Josep Pujol Lluch; se sospitava que per les seves idees liberals.¹

LLEIDA L'ANY 1858

 Fig. 1. Charles Clifford. Seu Vella de Lleida. 1860 (Font: AUdL. Arxiu de fotografia històrica; imatge digitalitzada per Xavier Goñi, fotògraf).

A partir de la segona meitat del segle XIX la majoria de poblacions de Catalunya van tenir un enorme creixement. En només deu anys Lleida va passar dels 12.236 habitants del 1846 als 19.627 de 1857,² sense augmentar, però, la seva superfície, que no s'esdevindria fins a l'enderroc efectiu de les muralles, l'any 1862.³ L'any 1858 els lleidatans vivien amuntegats dins d'un recinte de carrerons estrets, bruts i cargolats tancat per sis portals⁴ que ofegaven la ciutat. (Fig. 2)

 Fig. 2. Charles Clifford. Pont de Lleida. 1860 (Font: AUdL. Arxiu de fotografia històrica; imatge digitalitzada per Xavier Goñi, fotògraf).

Crisi de subsistència

La caiguda d'Espartero l'any 1856 va suposar el retorn dels moderats. Es va suprimir la Milícia Nacional, es van destituir ajuntaments i diputacions per uns altres afins al nou poder. Es va reprimir la premsa i alguns liberals progressistes van ser desterrats.⁵ La pèrdua dels comunals amb les lleis desamortitzadores de Mendizábal (1836) i de Madoz (1855) havia arruïnat els ajuntaments, els jornalers i els petits pagesos. El restabliment de l'impost de portes i de consums gravava els aliments de primera necessitat. El servei militar o contribució de sang era una catàstrofe per a les famílies que es veien privades dels seus fills o que havien de pagar un substitut per l'exorbitant quantitat de 6.000 rals.⁶ La profunda crisi de subsistència que arrossegava el país des de 1856 amb l'increment del preu dels productes de primera necessitat. Tot plegat eren factors d'inestabilitat i de misèria. Tot i amb això, les obres del Canal d'Urgell i la línia de ferrocarril de Barcelona a Saragossa van atenuar la misèria de Lleida i de la seva plana amb una ingent quantitat de capital i de mà d'obra.

¹ *La Iberia*, 3 de febrer de 1857, p. 3.

² Hem contrastat les dades que consten al *Diccionario Geográfico* de Pascual Madoz (MADOZ 1985: 65) amb les del *Nomenclator de los pueblos de España* (COMISIÓN DE ESTADÍSTICA 1858: 444-447).

³ A principis de gener de 1861 (*Diario de Barcelona*, 13 de gener de 1861, p. 395) arribava a Lleida el comunicat telegràfic amb l'aprovació de l'enderroc de les muralles. Les obres es farien durant l'any 1862 (*El Pájaro Azul*, 22 de març de 1862, p. 3 i *El Pájaro Azul*, 11 d'octubre de 1862, p. 3).

⁴ Segons Madoz (1985: 67), Lleida tenia sis portes: Sant Antoni, Boters, Sant Martí, Magdalena, Ferran i l'Arc del Pont.

⁵ *La Discusión*, 23 de maig de 1857, p. 1. El diari esmenta l'Eusebi Freixa, el Tomàs Carreras i el Ramon Mazorra.

⁶ *La Ley de reemplazos de 1856*, Cap. XVI. *De la sustitución*. Article 139. *La Época*, 4 de febrer, p. 1 i *La Época*, 5 de febrer de 1856, p. 1-2. També al *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, 11 de febrer de 1856, p. 13.

Inestabilitat i bandolerisme

Tot i que l'aixecament carlí de 1855-1856 havia fracassat, la primavera de 1858 diferents columnes militars encara recorrien la muntanya de Lleida per tal d'aniquilar les petites partides que encara es movien disseminades pel país.⁷

El bandolerisme, per la seva part, s'adaptava a la nova realitat. El ferrocarril va anar arraconant les antigues diligències. Augmentaren les casernes dels mossos i de la guàrdia civil i aquests cossos es fixaren en el territori. Les xarxes de telègrafs s'estengueren per tot arreu. Amb l'extensió dels bancs i de les caixes, als viatgers ja no els calia dur els diners al damunt. Els moviments dels bandolers es podien controlar millor i els bandits (GIBERT 1989: 254) ja no vivien esbandits ni foragitats. Ara es barrejaven i convivia amb la resta de la gent dins dels pobles i, sobretot, de les ciutats, uns espais molt més idonis per delinquir. L'any 1858 Lleida en va ser un tristíssim exemple.

ELS ESPANTOSOS CRIMS DE L'ANY 1858

L'assassinat de l'Isidre Grau i de la Gertrudis Ariet

L'Isidre Grau Farré,⁸ també conegut com l'Osió,⁹ era un home de certa posició social. Era fill de Sants Grau i de Teresa Farré, que es va casar en segones núpcies amb Josep Osió, de qui a l'Isidre li va venir el renom d'Osió i de qui la seva mare va rebre una substancial herència, que finalment va passar a l'Isidre.¹⁰ Era solter i vivia amb la seva criada, la Gertrudis Ariet, al número 4 del carrer de La Palma. (Fig. 3) Segons el corresponsal,¹¹ era molt estimat i tenia fama de persona bonhomiosa, generosa i caritativa. Era la una del migdia del 10 de març quan de la casa de l'Isidre Grau van sortir uns crims esgarrafosos. Fins dos dies després¹² no es van trobar els cadàvers de l'amo de la casa i de la seva criada. Eren les 9 del matí del dia 12 de març quan s'hi van personar l'alcalde, Joan Mestre, i el jutge per instruir les primeres diligències.¹³

Fig. 3. Carrer La Palma, núm. 4, de Lleida. Casa de l'Isidre Grau (Font: Arxiu dels autors).

L'interior de l'habitatge estava totalment saquejat. El governador militar, mariscal Ramon Maria Solano, va enviar un ofici a l'alcalde retraient que no se l'hagués informat del fet i més amb l'estat de guerra declarat a la ciutat i a la província.¹⁴ (Fig. 5)

Com que l'Isidre Grau no havia fet testament, ni tenia fills, ni descendents directes, per ordre del jutge de Lleida, Manuel López de Sagredo, tots els seus béns van passar a la seva neboda, Josepa Llobera Grau.¹⁵

⁷ *La Iberia*, 24 d'abril de 1858, p. 2.

⁸ *Boletín Oficial de la provincia de Lérida*, 21 de maig de 1858, p. 4.

⁹ *Diario de Barcelona*, 17 d'agost de 1858, p. 7347. També consta com a de renom Osió en diferent documentació notarial. També en el romanç que consignarem més avall.

¹⁰ Arxiu Històric de Lleida (AHL), Notari Anastasi Sales Ramon, volum 1005. Testament de Teresa Osió (nom de casada en segones núpcies de Teresa Farré), 13 de gener de 1840, fol. 7r-v. Inventari de béns d'Isidre Grau Farré, 9 d'abril de 1840, fol. 34v-35v. L'Isidre va heretar diferents cases, un hostel a la plaça de Sant Joan i terres a l'horta de Lleida.

¹¹ *La España*, 16 de maig de 1858, p. 1.

¹² *La España*, 20 de març de 1858, p. 2.

¹³ Arxiu Municipal de Lleida (AML), *Ofici de l'alcalde de Lleida adreçat al Governador Militar, Gastos de ejecución de la pena de muerte*, Carpeta 1429, any 1858.

¹⁴ *Ibidem*.

Fig. 5. Ramon Maria Solano, governador militar de Lleida l'any 1858. Autor: Florentino Martínez, litografia de 1851 (Font: Biblioteca Digital Hispànica).

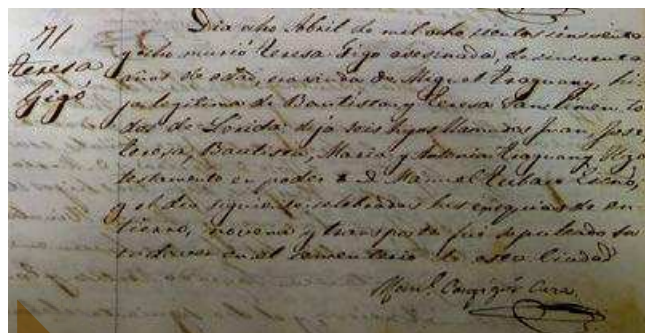

Fig. 6. Òbit de Teresa Gigó Santcliment (Font: ADLL).

El crim dels carrabiners

D'aquest crim en sabem pocs detalls. De fet, tot el que coneixem és per una ordre de plaça¹⁶ del govern militar adreçada a l'alcalde de Lleida, perquè en donés publicitat. El 7 d'abril es va celebrar un Consell de Guerra contra els carrabiners Bartomeu Pagès, Pere Ricoll i Antoni Cortina, pel crim d'un altre carrabiner durant un acte de servei, també per robatori amb fractura dins de la caserna que aquest cos tenia a la Rambla de Ferran¹⁷ i per ús d'armes contra el carrabiner que feia el servei de caserna, Ferran Pascual, i també contra l'amo de la casa on estarien actuant, Joan Serret. Se'ls va condemnar a ser passats per les armes.

L'horrible mort de la Teresa Gigó

Un dia després, 8 d'abril, quan la ciutat encara estava horritzada pels tres assassinats, a dos quarts d'una del migdia van trobar degollada la Teresa Gigó, vídua de 57 anys¹⁸ i mare de sis fills,¹⁹ al celler de casa seva, situada, segons el capità general de Catalunya²⁰ Juan Zapatero Navas, «en uno de los puntos más céntricos y concurridos de la ciudad». La Teresa Gigó era una dona acabalada que venia vi a casa seva. La van trobar lligada de peus i mans i amb un mocador que li tapava fortament la boca.

Tenia una sola ferida a la gola, molt ampla i profunda. Després de degollar-la, els lladres li van agafar les claus, van pujar a les habitacions i es van apoderar de més de cent unces d'or i de totes les joies. Els assassins coneixien bé la casa, ja que únicament van obrir els calaixos on hi havia diners i objectes de valor.²¹ Alguns dels efectes robats van aparèixer llistats al *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*:²² unes antigues arracades d'or amb pedres verdes maragda, una campaneta petita de plata, un mossegador de rosquilla per a la dentició, un anell amb pedres maragda, la meitat d'una arracada d'or amb pedres vermelles i uns llacets d'or, que eren part d'unes arracades.

Terror i pànic

El corresponsal del diari *La España*²³ descrivia l'ambient de terror que vivien els habitants de Lleida els dies subsegüents als assassinats. La Paeria va adreçar una carta (PONS 2002: 241-244) al capità general de Catalunya dient:

La espantosa rapidez con que se suceden en esta Ciudad los asesinatos, robos y hurtos tiene sumidos a todos sus habitantes en la mayor consternación y estupor, ni los vecinos se prestan a declarar temerosos de ser asesinados.

Era tan greu el problema que el consistori es plantejava la possibilitat d'una intervenció militar per tal de restituir «la calma a la sociedad y desvanecer los inminentes peligros que la amenazan» (PONS 2002: 242). El Capità General va autoritzar que l'alcalde de Lleida aprofités l'article tercer del seu ban²⁴ de 30 de maig de 1855, perquè les causes passessin del jutjat ordinari al militar.²⁵ Un exemple més de pretorianisme, tan omnipresent a la història espanyola.

¹⁵ *Boletín Oficial de la provincia de Lérida*, 21 de maig de 1858, p. 4.

¹⁶ AML, Orden de la Plaza del 14 de abril de 1858, Gobierno Militar de la Plaza y Provincia de Lérida, Gastos de ejecución de la pena de muerte. Carpeta 1429, any 1858.

¹⁷ *Boletín Oficial de la provincia de Lérida*, 28 de juliol de 1858, p. 3.

¹⁸ Teresa Gigó va néixer el 8 de febrer de 1801. Arxiu Diocesà de Lleida (ADLL), *Llibres de baptismes de la parròquia de Sant Joan*, any 1801-1808, fol. 16v.

¹⁹ Dues noies (Teresa i Baptista) eren del primer matrimoni, amb Josep Bellet, i dues altres noies (Maria i Antònia) i dos nois (Joan i Josep), del seu segon matrimoni, amb Miquel Traguany (AHL, Testament de Teresa Gigó Santcliment, Notari Manuel Tubau, vol. 1598, Escritura 679, fol. 641r-v).

²⁰ AML, Gastos de ejecución de la pena de muerte. Comunicat del Governador Militar de Lleida, Carpeta 1429, any 1858.

²¹ *La Época*, 14 d'abril de 1858, p. 4 / *La Iberia*, 15 d'abril de 1858, p. 2.

²² *Boletín Oficial de la provincia de Lérida*, 30 d'abril de 1858, p. 4.

²³ *La España*, 16 de maig de 1858, p. 1.

Consell de Guerra

Segons el corresponsal,²⁶ les autoritats van haver de prendre mesures per tranquil·litzar els veïns. El Capità General de Catalunya va ordenar que un Consell de Guerra assumís les causes criminals de la Teresa Gigó, de l'Isidre Grau i de la Gertrudis Ariet. Els crims van passar a jurisdicció militar; el dels carrabiners no calia, perquè ja hi era. La comissió militar va començar a interrogar sospitosos. Al cap de pocs dies eren capturats els germans Pau i Josep Mor, veïns de Flix, acusats de la mort de la Teresa Gigó. Eren naturals de Torrebesses i fills de Josep Mor i de Raimunda Gort.²⁷

Execució dels carrabiners

Tot i que tenim pocs detalls del crim del carrabiners, sí que en tenim de la seva execució.²⁸ El 14 d'abril els reus van ser posats en capella a la presó de Sant Martí, on van rebre els auxilis espirituals corresponents i els serveis d'un piquet format per un capità, un subaltern i quaranta homes. (Fig. 7)

Fig. 7. Església de Sant Martí, antiga presó de Lleida (Font: Arxiu dels autors).

L'endemà, 15 d'abril, a les quatre de la tarda, van executar els tres carrabiners al «glacis del Castillo Principal en el frente de los tejares». Nosaltres l'hem identificat amb el que era llavors el camp d'instrucció militar, al voltant de l'actual zona del Parc de

Santa Cecília, Camp de Mart i voltants, a l'època lloc habitual d'execució militar.²⁹ (Fig. 8) A dos quarts de quatre van formar les forces que hi havia a Lleida de guarnició: el Regiment d'Extremadura formava la cara ampla i la part del davant del quadre d'execució. El cos d'Artilleria Regiment de Màlaga cobria la part del davant que li corresponia. La cara esquerra l'ocupaven forces dels carrabiners i de la Guàrdia Civil.

Fig. 8. Parc de Santa Cecília i Carrer Camp de Mart de Lleida, camp d'instrucció i lloc d'execució militar de l'època (Font: Arxiu dels autors).

A les quatre de la tarda van sortir els tres reus de la capella de Sant Martí conduïts per la força del piquet que els va escortar fins al peu de la bandera del Regiment d'Extremadura, on se'ls va llegir un altre cop la sentència.³⁰ Els van lliurar a la força de carrabiners, un oficial i vint-i-quatre homes, que van procedir a l'afusellament. Després, tal com manaven les ordenances, les tropes van desfilar davant dels tres cadàvers.

²⁴ L'article deia així: «Las autoridades no militares seguirán en el libre ejercicio de sus respectivas funciones, aunque dependiendo siempre de las militares en lo respectivo al cumplimiento de este bando quedándose reservada la facultad de atraer a mi decisión todos los asuntos en que juzgue conveniente conocer de ellos; dictándose desde luego las órdenes oportunas para la realización de todo lo mandado» (*Diario de Barcelona*, 31 de maig de 1855, p. 4399).

²⁵ AML, *Gastos de ejecución de la pena de muerte. Comunicat del Governador Militar de Lleida*, Carpeta 1429, any 1858.

²⁶ *Diario de Barcelona*, 3 de juny de 1858, p. 5004-5005.

²⁷ *Gaceta de Madrid*, 8 de juny de 1858, p. 4.

²⁸ AML, *Orden la Plaza del 14 de abril de 1858, Gobierno Militar de la Plaza y Provincia de Lérida, Gastos de ejecución de la pena de muerte*. Carpeta 1429, any 1858.

²⁹ A la zona existeix el carrer Teuleries, que uneix l'avinguda Prat de la Riba amb carrer Bonaire, com a record de les teuleries que hi havia a la zona i que van perviure fins ben entrat en segle passat.

³⁰ Segons el document, es va fer així perquè els carrabiners lleidatans no tenien bandera ni estendard.

³¹ *Gaceta de Madrid*, 8 de juny de 1858, p. 4.

Judici i sentència del crim de la Teresa Gigó

El 26 d'abril es va reunir la comissió militar per fallar el procés i dictar sentència.³¹ A la causa van aparèixer nous detalls del crim.³² El matí del dia del crim, la Teresa Gigó es va quedar sola a casa. Durant el matí una filla seva, que estava casada, la va anar a veure i a les escales es va trobar un home amb una manta que li va dir que, si buscava una dona gran, havia sortit de feia poc. La filla se'n tornava quan una veïna li va dir que no havia vist passar la seva mare. La filla es va malfiar. Acompanyada d'un parent, van tornar a la casa de la mare. Van trobar la porta del pis oberta i la calaixera remenada. Va comparèixer l'autoritat. No trobaven enlloc la Teresa Gigó. Van manar tirar a terra la porta del celler que donava al carrer i allí mateix van trobar la vídua bàrbarament assassinada.

Un noi que era paleta havia vist un home parat a la porta de la casa Gigó que responia a la descripció de l'individu que havia vist la filla a les escales. La policia en va anotar els detalls i al cap de tres o quatre dies van detenir a Flix els dos germans Mor, Pau i Josep.

A la primera entrevista un dels germans Mor va ser reconegut per la filla i pel paleta com a l'home que era a l'escala. L'altre va ser reconegut per tota la família per haver treballat de mosso per a la Teresa Gigó i haver estat despatxat per lladre. Es va provar, a més, que els dos germans havien estat a Lleida el mateix dia del crim. I que, després d'haver parlat amb la filla, se'ls va veure córrer i separar-se al final del carrer. També que van sortir de la ciutat per diferents portes i que després van arribar junts a Alcarràs,³³ on es van aturar, per seguir fins a Flix, sense que poguessin demostrar el motiu d'aquell viatge.

El que havia estat mosso de la casa tenia taques de sang a la maneta, a les espatlles i una taca gran a la camisa amb la forma de la punta d'un punyal, sense donar explicacions satisfactòries. A més d'altres declaracions contradictòries, els germans van negar haver estat mai a la casa de la Gigó, i també que un d'ells hagués estat algun cop el seu mosso.

Se'ls va jutjar i finalment un d'ells va ser acusat d'haver comès el robatori i l'assassinat i l'altre de ser el seu còmplice. Ambdós van ser condemnats a morir a garrot vil. Una variant del garrot (ESCRICHE 1847: 845-846) que s'aplicava als delictes infamants, on els reus eren conduïts al suplici en un ruc o somera o arrossegats i amb caputxa solta, com era habitual abans a la forca; aquesta caputxa acostumava a ser molt llarga³⁴ (gairebé d'un metre), de paper enllordat i amb dibuixos referents al delicte (ESCRICHE 1847: 599).

Execució dels germans Mor

El dia 31 de maig els germans Mor van ser posats en capella a la Paeria.³⁵ (Fig. 9) Segons el corresponsal,³⁶ no van mostrar cap ressentiment cap al tribunal i tothora van semblar submisos als sacerdots. Van ser, això sí, una mica exigents pel que feia al menjar. A dos quarts de deu de la nit en Pau va aprofitar per fer testament³⁷ i alguns encàrrecs per a la seva família, que van demanar al fiscal José García Picher.

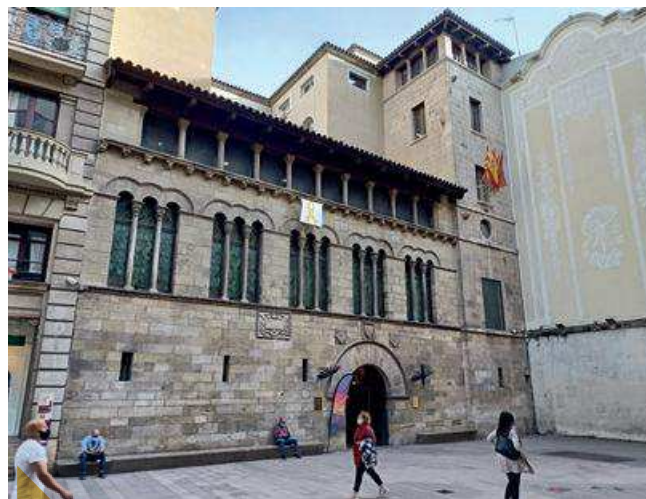

Fig. 9. La Paeria de Lleida, antiga presó de Lleida (Font: Arxiu dels autors).

A instàncies del Governador Militar, l'ajuntament de Lleida es va haver de fer càrrec de totes les despeses de l'execució: la construcció del cadafal, les túniques dels dos reus, les cavalleries on havien d'anar muntats i les despeses dels viatges i dels serveis del botxí.³⁸ En total 300 lliures, l'equivalent a 3.200 rals de billó, que

³² *Diario de Barcelona*, 3 de juny de 1858, p. 5004-5005.

³³ Al diari literalment el corresponsal deia *Abarraz*, que nosaltres hem interpretat com a Alcarràs, tot i que aquesta localitat no va de camí cap a Flix.

³⁴ Escriche l'anomena *coroza*, *capirote* o *cucurucho* i diu que tenia una longitud més o menys d'una vara. La vara castellana, la més utilitzada oficialment, feia 0,835 metres.

³⁵ En aquell temps a Lleida hi havia dues presons: la de Sant Martí i la de la Paeria, les dues insalubres i en molt mal estat. Sabem que els reus van ocupar la capella de la Paeria perquè així consta al testament de Pau Mor (AHL, Lleida, Notari Jeroni Archs, vol. 1507, fol. 207r-v). I també en un ofici del Governador Militar de Lleida on donava instruccions a l'ajuntament per a l'execució dels germans Mor de Torrebesses (AML, *Secretaría General de Expedientes de Secretaría 1858*, Carpeta 1429, *Gastos de ejecución de la pena de muerte*).

³⁶ *Caceta de Madrid*, 9 de juny de 1858, p. 4.

³⁷ Sortosament hem pogut trobar el testament de Pau Mor Gort (AHL, Lleida, Notari Jeroni Archs, vol. 1507, fol. 207r-v). Tots els seus béns consistien en una peça de cinc jornals plantada de vinya i oliveres a la partida de La Plana de Flix que deixava com a herència a la seva esposa, Maria Vilanova, i a la seva filla, Raimunda. Al testament consta que els reus estaven a la capella de la Casa Consistorial.

³⁸ AML, *Gastos de ejecución de la pena de muerte*, Carpeta 1429, any 1858.

la Paeria va decidir pagar amb diners del fons de la contribució de consums.³⁹ Tot i representar una quantitat molt important, el cost era més baix que els 3.840 rals que s'exigiren l'any 1839 per l'execució de la Teresa Guix, la Maseta (GALLART 2017: 178). Per tal d'ajudar a cobrir les despeses del botxí, la Paeria va establir una taxa de dos rals que havien de pagar 27 hostalers de la ciutat.⁴⁰

El dimarts 1 de juny es va executar la sentència. Segons les ordres del governador militar, va ser al camp d'instrucció militar, fora de la plaça de Sant Martí,⁴¹ al mateix lloc que els carrabiners. Com que les execucions no es podien fer en dia de festa religiosa ni nacional, van triar un dia feiner (CÓDIGO PENAL 1850: 37).

Des de les primeres hores del matí una innumerable multitud omplia els carrers de la ciutat fins al patíbul. A les 8 del matí sortien de la capella i a les 9 patien la darrera pena. Pel camí es van haver de parar davant de la casa on van cometre el crim per escoltar la sentència en boca del pregoner.⁴²

Els reus van arribar «contritos, y si se quiere con valor, hasta el pie mismo del cadalso» i mentre es realitzava l'execució un dels sacerdots que consolaven els germans es va adreçar a la concurrència «exhortandola sentida y religiosamente».⁴³ El sacerdot va insistir⁴⁴ que la comissió militar havia complert el seu deure amb encert i havia satisfet la vindicta pública. Un cop executada la sentència, el religiós va demanar als pares de família que encarassin els seus fills pel camí de la religió i del respecte als seus superiors. I és que les execucions tenien un caràcter allisonador, però, sobretot, esdevenien un autèntic espectacle que satisfia la malsana i morbosa curiositat humana; així es reflectia al mateix exemplar de la Gaceta de Madrid:⁴⁵ (Fig. 10)

El pueblo numeroso que concurrió a la ejecución se agolpó sobre el tablado luego que el cuadro del ejército se retiró dejando solo una escolta, y hasta que fueron retirados de allí por la Congregación de la Sangre les estuvieron contemplando; pues tal era el ansia de cono-

cer a aquellos infelices, célebres por su atentado. ¡Ojalá sirva de ejemplo este acto de la ley!

Fig. 10. Execució dels germans Clara i Antonio Marina, Madrid, 1849. Autor: Juan José Martínez Espinosa (Font: Biblioteca Digital Hispánica).

La captura dels assassins de l'Isidre Grau i de la Gertrudis Ariet

Tal com es deia al diari *La España*,⁴⁶ Lleida seguia encara en estat d'histèria. Els assassins de l'Isidre Grau i de la dissortada Gertrudis encara campaven lliures. Per fi justament el dia 11 de maig, dia del patró Sant Anastasi, els habitants de Lleida van poder respirar tranquils. Com si es tractés d'una disposició providencial, deia el redactor,⁴⁷ era capturat i tancat a la presó el principal sospitós, greument malalt i sense esperances de guarir-se. Era en Joan Pinet. Segons el romanç de canya i cordill⁴⁸ que es va editar per a l'ocasió i del qual ja en parlarem més avall, Pinet era una de les moltes persones a qui la caritat de l'Isidre Grau havia socorregut. La justícia l'havia detingut com a principal sospitós

³⁹ AML, *Llibres d'actes municipals*, any 1858, fol. 141v-142r.

⁴⁰ AML, *Gastos de ejecución de la pena de muerte*, Carpeta 1429, any 1858. Dos dels hostalers s'hi van negar.

⁴¹ AML, *Ofici del Govern Militar de Lleida*, *Gastos de ejecución de la pena de muerte*, Carpeta 1429, any 1858.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *La Esperanza*, 7 de juny de 1858, p. 3.

⁴⁴ *Gaceta de Madrid*, 9 de juny de 1858, p. 4.

⁴⁵ *Gaceta de Madrid*, 9 de juny de 1858, p. 4.

⁴⁶ *La España*, 16 de maig de 1858, p. 1.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Rom. Reg. número 320. Any 1858. *Robo y asesinato en Lérida. Exacta relación de lo acontecido en dicho asesinato y robo cometido en la persona de D. Isidro Grau (a) Osió, y de Gertrudis Ariet; por los asesinos Antonio y Ventura Rubió y Clota (hermanos) naturales de Bell-lloch, Pablo Inglés (a) Pastor del Capitol y Serapio Romeu naturales de Lérida, Ramon Armengol (a) Gravat de Juneda, José Aguilar Aresté (a) Serrador, y Mariano Gallinat, sentenciados por la comisión militar los dos hermanos Rubió a la pena de muerte en garrote y los demás a cadena perpetua presenciando la sentencia con argolla*, Impremta de Vicente Magriñà, Barcelona, 1858.

i després de diversos interrogatoris i segurament de més d'una garrotada (aquest afegit és nostre), poc abans de morir Pinet va declarar el nom de tots els implicats en el crim.

Al cap de poc temps van ser detinguts tots els acusats menys un, que havia fugit.⁴⁹ Els detinguts eren sis: Ramon Armengol (a) Gravet, de Juneda, Josep Aguilar Aresté (a) Serrador, Marià Gallinat, Serapi Romeu (a) Martí, Pau Inglés (a) Pastor del Capítol (podia haver treballat per al Capítol Catedralici), tots quatre de Lleida, i finalment Ventura Rubió Clota (a) Cadiraire, de Bell-lloc. Mancava Antoni Rubió, germà del Ventura, que havia pogut fugir.⁵⁰

A primers de juny, en una casa de camp d'Alcanar, els mossos d'esquadra van capturar l'Antoni Rubió,⁵¹ era el darrer i era assenyalat com a cap de la quadrilla. Intentava fugir per un port de mar. El van tancar a la fortalesa principal de Lleida.

Més desgràcies

El 16 de juny de 1858 el corresponsal de *La Iberia*⁵² deia que en poc més d'un any a les comarques lleidatanes s'havien perpetrat deu o dotze assassinats. Al maig a Soses dues persones van ser empresonades per l'assassinat de Ramon Ribes, el Xinego.⁵³ Un dels crims més esgarriposos es va produir el 14 de març a Sanaüja.⁵⁴ Un home va matar a cops la seva dona. Els detalls eren molt escabrosos. El 19 de juny, entre Tàrrrega i Cervera, tres homes van matar un capatàs de les obres d'explanació de la línia de ferrocarril de Barcelona a Saragossa.⁵⁵ A Vilagrassa va ser assassinat un home, sembla que per problemes familiars.⁵⁶

Fora de les comarques lleidatanes, però propera a Lleida, el 28 de juliol a Fraga va arribar la suspensió de l'execució de dos homes que ja eren en capella per ser executats.⁵⁷

Diuen que les desgràcies no venen mai soles, que una desgràcia en crida una altra. A Lleida era així, llavors.⁵⁸ El 28 de juliol s'ha-

vien cremat totalment onze pallers i algunes messes a la torre de Gomar, només a mitja hora de la ciutat. Una forta ventada va fer inútils els esforços de les persones que, amb la bomba de l'ajuntament, havien intentat sufocar l'incendi. Al mateix temps el vent va tancar de cop la porta del cap del pont, amb tanta mala sort que va picar contra un jornalier i li va causar la mort. L'endemà, en una casa de la plaça de la Constitució (plaça Sant Joan) una dona es va llançar des d'un quart pis i va morir de l'impacte.

A finals de juliol la jove Rosa Morancho (GALLART 2012: 246-251) va ser duta a Lleida. Havia vingut des de la Ribagorça, on la gent la tenien per santa i li atribuïen tot tipus de prodigis, entre ells la capacitat d'abstenir-se completament de menjar, de beure i de fer qualsevol deposició. El bisbe de Lleida, Pedro Cirilo, l'havia excomunicada i tancada a l'Hospital de Santa Maria de la capital de la Diòcesi, on seguia obstinant-se a no ingerir cap aliment ni beguda. El 7 de novembre de 1858 Rosa Morancho va morir a Lluçars⁵⁹ (Ribagorça aragonesa); a la premsa es deia que havia estat enverinada a Lleida.⁶⁰ El seu cas va omplir pàgines de diaris i revistes i va esdevenir un personatge tan popular que arreu de l'estat se la va conèixer com la Santa de Benavarri.

El 7 de setembre a les 8 del matí era sentenciat al garrot Antoni Florejachs, veí de Corbins, acusat de l'assassinat del Josep Agulló, veí del mateix poble.⁶¹ Com havien fet amb els germans Mor, per fer front a les despeses del botxí l'ajuntament va establir el pagament de 4 rals, aquesta vegada 2 rals més, entre els hostalers lleidatans. La Paeria confiava recollir 120 rals.⁶²

El 13 de novembre, al terme rural de Montagut, pertanyent llavors al Capítol de la Catedral de Lleida, va aparèixer horriblement degollat el cadàver d'un dels guardes.⁶³ Per aquest crim la Guàrdia Civil va detenir Manuel Mateo (a) Satorní, veí d'Alpicat, i Ramon Rives, de Soses. El 29 de novembre la Guàrdia Civil detenia Isidre Peiró (a) Patra, veí de Vilanova de la Barca, acusat d'un assassinat comès al seu poble el 17 de novembre.⁶⁴

⁴⁹ *La España*, 16 de maig de 1858, p. 1.

⁵⁰ AHCB, Col·lecció de romanços de canya i cordill. *Robo y asesinato en Lérida...* / *Diario de Barcelona*, 16 de novembre de 1858, p. 10.306 / *La Esperanza*, 21 de novembre de 1858, p. 3.

⁵¹ *La España*, 16 de juny de 1858, p. 2.

⁵² *La Iberia*, 16 de juny de 1858, p. 3.

⁵³ *La España*, 7 de maig de 1858, p. 2.

⁵⁴ *Diario de Barcelona*, 22 de març de 1858, p. 2699.

⁵⁵ *Diario de Barcelona*, 17 de juliol de 1858, p. 6374.

⁵⁶ *Diario de Barcelona*, 26 de juny de 1858, p. 5739.

⁵⁷ *Diario de Barcelona*, 7 de maig de 1858, p. 4193.

⁵⁸ *La Discusión*, 8 d'agost de 1858, p. 2.

⁵⁹ Carles Barrull ens ha facilitat l'anotació de l'òbit de la Rosa Morancho (Arxiu parroquial de Benavarri, *Llibre d'òbits de Lluçars*).

⁶⁰ *La Corona*, 25 de setembre de 1858, p. 2.

⁶¹ *Diario de Barcelona*, 11 de setembre de 1858, p. 8131.

⁶² AML, *Cànon sobre els hostals de Lleida, Gastos de ejecución de la pena de muerte*. Carpeta 1429, any 1858.

⁶³ *Diario de Barcelona*, 16 de novembre de 1858, p. 10.307 / *Boletín Oficial de la provincia de Lérida*, 15 de desembre de 1858, p. 4.

⁶⁴ *Boletín Oficial de la provincia de Lérida*, 15 de desembre de 1858, p. 4.

Consell de Guerra (Fig. 11)

Fig. 11. Convent del Roser i actual Parador de Turisme de Lleida. Antic Institut de Segon Ensenyament de Lleida (Font: Arxiu dels autors).

A les set del matí del dia 14 d'agost, al pati de l'Institut de Segon Ensenyament, es va reunir el Consell de Guerra per fallar el procés instruït contra els set reus, dels vuit (Joan Pinet ja havia mort a la presó) que componien la temible banda. Actuava com a president Francisco Ortiz Sartorio, brigadier coronel del Regiment d'Infanteria d'Extremadura,⁶⁵ i com a fiscal Pedro Teruel,⁶⁶ capità dels Provincials de Lleida. Ortiz feia poc que havia rellevat interinament Ramon Maria Solano com a governador militar de la província. L'ajuntament de Lleida, degut a les enormes despeses derivades dels crims, només va poder manifestar el seu agraïment al militar rellevat, única forma, assegurava, amb què podia correspondre els seus serveis.⁶⁷

No van plànyer en escenografia. Van cobrir el pati amb un gran tendal. Al fons destacava una taula coberta amb un domàs de color carmesí. Nou butaques del mateix color al voltant de la taula les ocupaven el president, l'assessor, els sis capitans vocals i el fiscal. En una altra taula hi havia, molt visibles, una horrible navalla i una destrat com a armes del crim. Els auxiliars de la municipalitat, els mossos d'esquadra, la Guàrdia Civil, setanta caçadors i un piquet de granaders amb els seus caps corresponents, els cadets i oficials de la guarnició conferien a aquell espectacle, en paraules del corresponsal, «el carácter más solemne, más imponente».⁶⁸ Les galeries de l'institut, els carrers immediats i els balcons de les

cases eren plens de gent. El corresponsal qualificava aquell dia de memorable. En acabar el judici, el fiscal va acabar amb aquestes paraules: «Concluyo por la Reina pidiendo la última pena en garrote vil para cinco de los siete desventurados, y argolla y cadena perpetua para los dos restantes».

L'argolla (DICCIONARIO 1848: 36-37) era una pena accessòria amb la qual es castigava al sentenciat col·locant-lo en un seient sobre el cadafal i lligat a un tauló per una argolla que es posava al coll. Així havia de romandre mentre durés l'execució. Suposava la inhabilitació perpètua i la subjecció a la vigilància de l'autoritat durant tota la vida dels penats (CÓDIGO PENAL 1850: 25) i aquests només podien ser rehabilitats per una llei especial (CÓDIGO PENAL 1850: 21). També se l'havia de dur amb cavalleria fins al cadafal. Tot i que segons l'article 23 del codi penal vigent (CÓDIGO PENAL 1850: 18) la llei no reconeixia cap pena infamant, l'argolla ho era amb totes les lletres. No es va abolir fins al 18 de juny de 1870.⁶⁹

Sentència

Havien passat tres mesos i el Tribunal Suprem ja havia revisat el cas. El dia 14 de novembre una immensa multitud desafiava la pluja i els carrers enfangats, esperant la sortida dels presos que havien de ser traslladats de la presó a la sala on se'ls havia de llegir la sentència. Hi havia tanta gent que ni el mateix periodista no va poder entrar a la sala. A les onze els reus van sortir fumant i, segons la crònica,⁷⁰ «dirigiendo sus miradas al pueblo con bastante descaro».

Finalment la petició del fiscal es va rebaixar una mica: els germans Rubió van ser condemnats a morir a garrot vil i la resta, els altres cinc acusats, a cadena perpètua amb l'accessòria d'argolla per robatori i assassinat en quadrilla. Tres d'aquests cinc acusats, que havien estat condemnats a mort pel Consell de Guerra, havien aconseguit que el Tribunal Suprem els rebaixés la pena per la immediata, és a dir, per la cadena perpètua, que la passarien treballant en un presidi d'Àfrica. Els germans Rubió van escoltar el veredict sense obrir la boca. Els altres, però, «prorrumpieron en tales imprecaciones y denuestos que fue preciso retirarlos inmediatamente». I no solament això: «Al ser trasladados a la cárcel, que está inmediata, y al pasar ante la multitud, profirieron varios insultos contra el pueblo que había sido teatro de sus fechorías».

⁶⁵ *Diario de Barcelona*, 16 d'agost de 1858, p. 7.315.

⁶⁶ *Diario de Barcelona*, 19 de novembre de 1858, p. 10.420.

⁶⁷ AML, Acta municipal del 7 d'agost de 1858, fol. 170r-v.

⁶⁸ *La Esperanza*, 20 d'agost de 1858, p. 2.

⁶⁹ *Gaceta de Madrid*, 21 de juny de 1870, p. 1.

⁷⁰ Tot i que la notícia va aparèixer el dia 14 de novembre al *Diario de Lérida*, nosaltres l'hem recollit a *La Esperanza*, 22 de novembre de 1858, p. 3.

En capella

A dos quarts de dotze de la nit del mateix 14 de novembre els germans Ventura i Antoni Rubió van ser posats en capella.⁷¹ Van sopar amb molta gana. Van dormir la major part de la nit com si en desperstar els esperés una festa, deia el redactor del *Diario de Barcelona*.⁷² En la seva crònica explicava que als pres i amonestacions pietoses que els feien els sacerdots, ells responien amb bromes i burles. Al matí, i ja als darrers moments, però, van mostrar cert penediment pels seus crims i van perdonar tots els que en un moment o altre els haguessin ofès.

Tot i que havien de sortir a les onze del matí —l'execució estava prevista per a les dotze—, va caldre retardar la sortida, ja que els dos reus van demanar acabar d'esmorzar.

La multitudinària execució dels germans Rubió de Bell-lloc

Era 15 de novembre de 1858. Hores abans de l'hora assenyalada una immensa multitud ja omplia els carrers i els balcons de la carrera per on havien de passar els reus. L'expectació era tan formidable que els pobles dels voltants de Lleida eren deserts. Segons s'assegurava a la premsa, més de 30.000 persones van presenciar aquella espectacular execució. Un xifra formidable pels vint mil habitants que, com ja hem dit, tenia llavors Lleida. El cas era tan extraordinari que la majoria de diaris de Catalunya i de l'estat se'n van fer ressò. El telègraf havia arribat a Lleida feia molt poc i els corresponents dels diferents periòdics i revistes van poder trametre gairebé en viu els detalls del judici i de l'execució. Fins i tot es va distribuir un romanç de canya i cordill sobre el cas, intitulat *Robo y asesinato en Lérida*. Exacta relació de lo acontecido en dicho asesinato y robo cometido en la persona de D. Isidro Grau (a) Osio, y de Gertrudis Ariet. En cobles de romanç s'hi explicaven detalls del crim, l'empresonament dels malfactors, el judici i la sentència. També anava acompanyat de tres gravats que il·lustraven el crim. Es va editar a Barcelona, a la impremta de Vicent Magriñà. (Fig. 12 i 13) I és que, tal com diu Joan de Déu Domènech (2007: 10), la mort en públic era un espectacle, era el gran espectacle. I s'aplicava amb gran aparatositat i magnificència perquè complís els seus objectius al·lisonadors i d'ostentació d'un poder que volia subjectar la població.

Fig. 12. Romanç de canya i cordill dedicat al crim d'Isidro Grau i Gertrudis Ariet (1858). Autor anònim (Font: AHCB).

Fig. 13. Romanç de canya i cordill dedicat al crim d'Isidro Grau i Gertrudis Ariet (1858). Autor anònim (Font: AHCB).

El *Diario de Barcelona*⁷⁶ en va oferir una interessantíssima i detallada crònica. Els reus anaven vestits amb túniques i birretes negres. Els cinc reus que havien de presenciar l'execució amb argolla van muntar els rucs sense cap ajut. Ventura Rubió s'hi va negar; deia que estava molt tranquil i que tenia forces suficients per anar a peu. Finalment, a una ordre del seu germà, va pujar d'un salt, tot vomitant renecs contra el ruc i contra qui l'havia portat.

⁷¹ *La Esperanza*, 22 de novembre de 1858, p. 3.

⁷² *Diario de Barcelona*, 19 de novembre de 1858, p. 10.419-10.420.

⁷³ *Gaceta de Madrid*, 21 de novembre de 1858, p. 3. / *La Corona*, 17 de novembre de 1858, p. 2.

⁷⁴ El dia 20 d'agost de 1857 l'estació telegràfica de Lleida començava a emetre el servei de correspondència privada de l'interior i el dia 25 la correspondència internacional. (*Gaceta de Madrid*, 14 d'agost de 1857, p. 1). Segons el *Diario de Barcelona*, 26 de gener de 1857, p. 723, la línia sortia de l'ex convent de Sant Francesc, on era l'oficina.

⁷⁵ AHCB, Rom. Reg. Núm. 320. Any 1858. *Robo y asesinato en Lérida...*

⁷⁶ *Diario de Barcelona*, 19 de novembre de 1858, p. 10.419-10.420.

Durant tot el camí alguns dels reus fumaven i tots mostraven el que el corresponsal qualificava de *repugnante descaro*, especialment Pau Inglés, que saludava amb efusió els seus coneguts. Davant de la casa on van cometre el crim, el pregoner els va llegir la sentència. Els germans Rubió la van interrompre amb expressions grolleres, les mateixes que van repetir després del pregó. El periodista assegurava que era impossible descriure la ferotge indiferència dels reus cap a l'execució i que es veia incapaç de recollir tots els renecs, les ofenses i les burles que proferien. I per il·lustrar-ho explicava una anècdota: un dels germans Rubió entre renecs va cridar a la multitud que els seguia «no cal que correu, que sense nosaltres no es farà la funció».

Ja al peu del patíbul, els sacerdots van provar que els reus mostressin penediment. El Ventura va demanar beure, tal com ho havia fet durant tot el camí. Les autoritats hi van accedir. Els cinc reus que havien de presenciar l'execució, asseguts a les seves banquetes i amb l'argolla al coll, xerraven com si fossin en un cafè, se sorprenia el redactor. El del *Diario de Lérida*,⁷⁷ per la seva part, estava astorat per la poca vergonya dels cinc reus estacats a l'argolla i assegurava que la seva conducta havia estat rebuda amb autèntic horror pels que coneixien bé el cas, ja que un d'ells era assenyalat per l'opinió pública com l'autor material dels crims. Abans de separar-se, l'Antoni Rubió, que era el germà gran, va adreçar unes paraules al Ventura, però en un llenguatge que ningú no va poder comprendre. El germà petit va respondre a tot que sí. Després es van abraçar. L'Antoni va pujar al cadafal amb pas lleuger. Des d'allí, amb veu ferma i sonora, es va adreçar al públic per demanar perdó i va seguir amb les paraules que li dictava el sacerdot. Va seure a la banqueteta i adreçant el seu rostre cap al botxí, tot el que li permetia l'argolla, va pronunciar les seves darreres paraules, que el corresponsal qualificava d'impropies del moment.

El Ventura va exigir de males maneres besar el seu germà. L'hi ho van concedir. El va mirar. El va tocar i finalment li va besar les mans i adreçant-se al sacerdot li va preguntar: «I ara qui ha de parlar, vostè o jo?» El sacerdot va respondre: «Tu». «Llavors dicti», va afegir. El sacerdot va pronunciar algunes paraules, perquè el reu demanés perdó. El Ventura les va repetir amb veu sonora, però sense humilitat. Immediatament va seure a la

banqueta. Les seves darreres paraules les va dedicar al fiscal de la causa: «Adéu, don Pedro», va dir. Eren les dotze del migdia. Un cop morts i al mateix cadafal el botxí els va treure les dues túniques. Aquell era el ritual que completava l'acte de degradació dels condemnats a la pena d'argolla (CÓDIGO PENAL 1850: 41).

Un cop desproveïts de l'argolla, la primera acció dels reus supervivents va ser encendre un puro. El corresponsal destacava que la compassió que s'acostumava a sentir en aquells casos no havia estat present a Lleida. Al contrari, el públic havia sentit irritació i horror.

Després de l'execució els mossos d'esquadra van traslladar els cinc reus a la presó. Un d'ells, segons el redactor, encara havia tingut la poca vergonya de dir a la gent: «Per què correu, si la funció ja ha acabat?»

L'endemà els cinc reus van sortir de Lleida lligats en un carro i amb una escorta dels mossos d'esquadra i de la Guàrdia Civil. El seu destí era Melilla, segons havia sentit dir el corresponsal. Abans de sortir es van acomiadar de les seves famílies. Va ser l'únic moment, segons el redactor, que se'ls va veure emocionats. Amb l'execució dels germans Rubió i l'empresonament de la resta d'implicats va acabar aquella esfereïdora història. Malauradament, però, encara hi va haver altres anys amb altres crims i morts violentes. Però això ja és una altra història.

*Amb l'execució dels
germans Rubió i
l'empresonament de
la resta d'implicats
va acabar aquella
esfereïdora història.
Malauradament, però,
encara hi va haver altres
anys amb altres crims i
morts violentes.*

⁷⁷ Aquesta notícia del *Diario de Lérida* l'hem recollit d'aquest altre diari: *La Esperanza*, 22 de novembre de 1858, p. 3.

BIBLIOGRAFIA

CÓDIGO PENAL (1850): *Código penal de España sancionado por S. M. en 19 de mayo y reformado según el real decreto de junio de 1850*, Barcelona, Impremta de Manuel Saurí.

DICCIONARIO (1848): *Diccionario de los delitos y de las penas que contiene sus definiciones arregladas al espíritu de las disposiciones del código penal*, Madrid, Imprenta de Baltasar González

DOMÈNECH (2007): Joan de Déu Domènech, *L'espectacle de la pena de mort*, Barcelona, La Campana.

ESCRICHE, (1847): Joaquín Escriche, *Diccionario razonado de legislación y jurisprudencia*, Lima, Librería de la señora viuda e hijos de D. Antonio Calleja, vol. 1 (3a edició).

GALLART (2012): Felip Gallart, *La plana salvatge*, vol. 2, Alcarràs, DeParís Edicions.

GALLART (2017): Núria Gallart i Felip Gallart, *Teresa Guix, la Maseta (1816-1839): Una dona de tràgic destí*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida - Pagès editors.

GIBERT (1989): Josep Gibert, *Cançons de bandolers i lladres de camí ral*, Moià, Edicions Raima.

MADOZ (1985): Pascual Madoz, *Artículos sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al «Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar»*, Barcelona, Curial (2 vols.).

PONS (2002): Josep Maria Pons, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX*, Lleida, Pagès editors.